

PIOTR LITWISZKO
ANNA CIEPŁOWSKA

ZAGADNIENIA NIEZALEŻNOŚCI PROCESOWEJ ORGANÓW FEDERACJI ROSYJSKIEJ PROWADZĄCYCH POSTĘPOWANIE PRZYGOTOWAWCZE W RAMACH WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ

Niniejszy artykuł ma na celu prezentację sposobu współdziałania rosyjskich organów prowadzących postępowanie przygotowawcze i kompetentnych organów obcych państw z uwzględnieniem zmian w prawie, które weszły w życie w Federacji Rosyjskiej (w skrócie FR) w 2011 r. Omówione zostaną takie podstawy prawne i kanały przekazywania dowodów zza granicy, w tym poza procedurą pomocy prawnej oraz przedstawione niektóre aspekty działalności organów śledczych Rosji w odniesieniu do spraw karnych i materiałów postępowania sprawdzającego, dotyczących obcokrajowców, w tym osób posiadających immunitet.

Zmiany w podstawie prawnej współpracy międzynarodowej organów ścigania Rosji

W styczniu 2011 r. weszły w życie zmiany wprowadzone do Kodeksu Postępowania Karnego (KPK) Federacji Rosyjskiej (FR), zgodnie z którymi centralne organa kierownictwa Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MWD), Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB) i Federalnej Służby Kontroli nad Obrotem Narkotyków (FSKN) poprzez federalne ustawodawstwo upoważnione zostały do tego, by samodzielnie kierować za granicę wnioski o pomoc prawną we wszystkich sprawach karnych prowadzonych przez nie, z pominięciem tzw. organu centralnego — którym w systemie prawa FR jest Prokuratura Generalna FR. W związku z nieostrością sformułowania art. 453 KPK FR należy wyjaśnić, że prośby o pomoc prawną składa się poprzez kierownictwa wskazanych resortów zarówno w odniesieniu do postępowań karnych prowadzonych przez te struktury, jak i przez podległe im organa śledcze.

Jednakże normy wewnątrzpaństwowego ustawodawstwa, jako takie, nie tworzą wystarczającej podstawy prawnej dla bezpośrednich kontaktów organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze z kompetentnymi organami obcego państwa w zakresie pomocy prawnej w przypadku, gdy istnieją umowy międzynarodowe określające stosunki z tym państwem w danej sferze, a wspomniany organ śledczy nie został wymieniony w odpowiedniej umowie lub oświadczeniu przy jej ratyfikacji, w roli umocowanego do współpracy podmiotu. Wyjątek stanowią nie mające szerokiego praktycznego zastosowania założenia szeregu umów międzynarodowych, dopuszczających możliwość bezpośredniego, wzajemnego wysyłania do siebie wniosków przez tzw. organy prawne stron (konkretnie nienazwane, zwane również sądowymi, kompetentnymi) w przypadkach niecierpiących zwłoki.

Należy wspomnieć, że zawierający się w wielu międzynarodowych umowach anglojęzyczny termin *judicial authority*, powszechnie tłumaczony na język rosyjski jako *sudebnyj organ* (organ sądowy) lub jako *juridiczeskij organ* (organ prawny), z punktu widzenia porządku prawnego rosyjskiego postępowania karnego, uzasadnionym byłoby tłumaczyć ekwiwalentnym terminem „organ wymiaru sprawiedliwości”. Na przykład, wiele państw Unii Europejskiej i Stany Zjednoczone, w których do organów wymiaru sprawiedliwości tradycyjnie zaliczane są tylko prokuratury, sądy i ministerstwa sprawiedliwości i nie dokonuje podziału między czynnościami śledczymi procesowymi i czynnościami operacyjno-poszukiwawczymi, skłonne są zaliczać rosyjskie organy śledcze raczej do resortów policyjnych, a nie organów wymiaru sprawiedliwości. Te uwarunkowania powinny być brane pod uwagę przy formułowaniu odpowiednich oświadczeń dotyczących ratyfikowania przez Rosję umów międzynarodowych. W danym kontekście dobrym przykładem będą różnobrzmiące redakcje takiego oświadczenia w Ustawie Federalnej z 25 października 1999 r. N° 193-FZ „O ratyfikacji Europejskiej Konwencji o wzajemnej pomocy prawnej w sprawach karnych i Uzupełniającego Protokołu do niej” (za organy sądowe w FR uważa się sądy i organa prokuratury) i rozporządzeniu Prezydenta FR z 3 września 1996 r. N° 458-rp o podpisaniu wspomnianych umów (za organy sądowe w FR uważa się sądy, prokuratorów, organa śledcze i organa dochodzeniowe).

Zgodnie z art. 453 i 455 KPK FR wystosowanie wniosku i otrzymanie dowodów, o które w nim się zwraca, posiadających moc prawną, realizuje się zgodnie z umową międzynarodową FR (będącą nadrzędną wobec ustawodawstwa krajowego) lub też na zasadzie wzajemności. Nieprzestrzeganie niniejszego warunku grozi odmową zrealizowania przez państwa obce próśb, a także uznaniem zgromadzonych dowodów za niedopuszczalne.

Nowa redakcja art. 453 i 457 KPK FR służy, jako wystarczająca podstawa prawna do wystąpienia z wnioskiem o pomoc prawną i do zrealizowania go na zasadzie wzajemności, potwierdzonej w odpowiednim wniosku, wystosowanym przez zwierzchnika organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze, który reprezentuje organ w kontaktach międzynarodowych. Niemniej jednak zasada wzajemności ma zastosowanie jedynie w przypadkach, gdy brak jest umowy z innym państwem i wykorzystywana jest w odniesieniu do ograniczonej liczby państw.

Zgodnie z przytoczonymi wywodami nieodzownym warunkiem realizacji postanowień noweli cz. 3 art. 453 KPK FR, w szczególności w odniesieniu do Komitetu Śledczego Rosji jest wniesienie zmian do ustawodawstwa ratyfikacyjnego Rosji, a zwłaszcza do wspomnianej Ustawy Federalnej z 25 października 1999 r. N° 193-FZ. Jednakże, w odniesieniu do umów, a w szczególności umów dwustronnych, które regulują relacje tylko za pośrednictwem wskazanych w nich organów centralnych (co do zasady prokuratur generalnych i ministerstw sprawiedliwości), możliwość włączenia do nich wszystkich organów prowadzących postępowanie przygotowawcze, w charakterze organów centralnych, wydaje się mało prawdopodobna.

Większość organów dochodzeniowych (Federalna Służba Celna Rosji i in.) mimo tego nie uzyskało kompetencji do bezpośredniego wysyłania za granicę wniosków o pomoc prawną. Poza tym, prowadzący dochodzenie wciąż nie mają prawa realizować wniosków kompetentnych organów państw obcych o pomoc prawną, co rodzi określone trudności, ponieważ Prokuratura Generalna FR rozdysponowuje przychodzące zza granicy wnioski pomiędzy organa ścigania Rosji zgodnie z określoną w KPK FR właściwością.

Ustawodawca zrezygnował z dalszego wprowadzania do KPK FR przyjętego w szeregu międzynarodowych umów z krajami WNP, przepisu o bezwzględnym zatwierdzeniu przez prokuratury generalne wychodzących wniosków o przeprowadzenie czynności śledczych, dotyczących praw człowieka i wymagających zgody prokuratora lub decyzji sądu. Takie posunięcie jest w pełni zgodne z określonym w KPK FR zakresem kompetencji prokuratora w odniesieniu do czynności procesowych śledczego, w mniejszym stopniu — prowadzącego dochodzenie.

Powszechnie uważa się, że zagadnienia pomocy prawnej, tzn. prowadzenia czynności śledczych i innych czynności procesowych we wszczętych sprawach karnych, są regulowane przez umowy międzynarodowe tylko stopnia międzypaństwowego. Niemniej jednak, ważną rolę grają zarówno umowy międzyrządowe o walce z przestępczością zorganizowaną, terroryzmem, praniem brudnych pieniędzy, przestępstwami w sferze gospodarki, nielegalnym obrotem narkotykami, o przeciwdziałaniu naruszeniom prawa

finansowego i podatkowego, jak i międzyresortowe umowy międzynarodowe, które pozwalają w ramach współpracy policyjnej czy prokuratorskiej wnioskować o udzielenie informacji i wykonanie czynności, przekazanie dokumentów i przedmiotów, przy czym nie tylko w sprawach karnych, ale również w odniesieniu do materiałów postępowań sprawdzających i spraw archiwalnych.

W doktrynie spotkać się możemy z odmiennymi poglądami na temat istoty procesowej międzyresortowych porozumień międzynarodowych. W szczególności, niejednoznaczne jest zaliczenie porozumień, memorandów, protokołów i innych umów zawieranych przez Prokuraturę Generalną FR i Komitet Śledczy do umów międzynarodowych FR o charakterze międzyresortowym, ponieważ Ustawa Federalna z dn. 15 lipca 1995 r. N° 101-FZ „O międzynarodowych umowach Federacji Rosyjskiej” i inne akty, postępujące się danym terminem, regulują umowną działalność międzynarodową organów władzy wykonawczej i organizacji, do których nie zalicza się Prokuratury Generalnej FR i Komitetu Śledczego. I tak, zgodnie z pkt. 10 memorandum o współpracy pomiędzy Prokuraturą Generalną FR, a Prokuraturą Generalną RP z dn. 6 grudnia 2010 r. memorandum nie jest umową międzynarodową.

Niemniej jednak L.A. Lazutin doszedł do, naszym zdaniem, słusznej konkluzji, że uzasadnione jest traktowanie porozumień Prokuratury Generalnej FR i Komitetu Śledczego przy Prokuraturze FR jako umów międzynarodowych o charakterze międzyresortowym, a także zaliczenie międzyresortowych umów do „źródeł prawa międzynarodowego, których normy określają sposób okazywania wzajemnej pomocy prawnej”¹.

Zgodnie z ustawodawstwem o Komitecie Śledczym FR organ ten w ramach swoich kompetencji współpracuje z kompetentnymi organami państw obcych, podpisuje porozumienia, współpracuje z organizacjami międzynarodowymi zgodnie z umowami międzynarodowymi i uczestniczy w opracowywaniu umów międzynarodowych Federacji Rosyjskiej w określonej sferze działalności. Przewodniczący Komitetu Śledczego podpisuje porozumienia międzynarodowe o charakterze międzyresortowym w określonej sferze działalności. W związku z tym, że Komitet Śledczy Rosji jest następcą prawnym Komitetu Śledczego przy Prokuraturze FR, podpisane przez ten ostatni, porozumienia międzynarodowe FR o charakterze międzyresortowym zachowują swoją moc prawną.

Zdaniem autorów, Przewodniczący Komitetu Śledczego Rosji, w ramach obowiązującego KPK FR, może podpisywać także *ad hoc* porozumienia

¹ A.L. Lazutin, *Pomoc prawna w sprawach karnych jako całościowe formowanie w międzynarodowym prawie karnym i karnoprosesowym*, praca dr. hab. nauk prawnych, Kazań, 2008, s. 40.

o prowadzeniu wspólnego śledztwa (w tym o popełnionym w granicach jednego państwa epizodycznym przestępstwie, np. wobec obywatela rosyjskiego) i utworzeniu na mocy ratyfikowanych przez Rosję umów międzynarodowych wspólnych grup operacyjno-śledczych, a z państwami, z którymi nie podpisano umów lub też umowy obowiązujące nie przewidują tego rodzaju pomocy prawnej, na mocy zasady wzajemności. Przy czym, oczywistym jest, że w Rosji w obecnych warunkach nie jest możliwe by wskazana grupa posiadała samodzielny status prawny, a służy to tylko jako środek organizacji i koordynacji równoległych śledztw, prowadzonych oddzielnie przez narodowe grupy śledcze. Zdaniem jednego z polskich ekspertów, podobne porozumienia posiadają status umowy międzynarodowej².

Dotychczas w Rosji nie przyjęła się jednolita praktyka, wg której rosyjskie sądy podejmowałyby decyzje o przeprowadzeniu czynności procesowych na terytorium krajów obcych w odniesieniu do wniosków organów śledczych, składanych w ramach międzynarodowej pomocy prawnej (przeszukiwanie mieszkań, uzyskiwanie dokumentów, opatrzonych klauzulą tajności itd.). Decyzje sądów o odmowie przeprowadzenia takich czynności są przede wszystkim motywowane tym, że KPK FR obowiązuje na terytorium Rosji, a także faktem, że niedopuszczalnym jest naruszanie suwerenności innych państw. Jednakże dołączenie do próby rozciągnięcia jurysdykcji wykonawczej państwa wzywającego w stosunku do państwa wezwanego, ponieważ jest postrzegane przez to ostatnie nie jako samodzielną podstawę do wykonania wnioskowanych czynności, a jako potwierdzenie spełnienia wszelkich warunków do wypełnienia analogicznych czynności w państwie wzywającym, o czym świadczą, np. zapisy art. 31 Rozporządzenia z 24 lutego 1982 r.³ Federalnej Rady Szwajcarii o międzynarodowej pomocy prawnej w sprawach karnych, art. 18 pkt. 3, podpunkt ii) pkt. 1 art. 27 z 8 listopada 1990 r. Konwencji o praniu, wykrywaniu, odzyskiwaniu i konfiskacie zysków z działalności przestępczej. Bezpośrednie żądania dotyczące okazania przez państwo wzywające wskazanych decyzji znajdują się także w art. 60 Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych z 7 października 2002 r., art. 586 polskiego KPK⁴, pkt. 2 akapit 2 § 66 Ustawy Republiki Federalnej Niemiec o międzynarodowej pomocy prawnej w sprawach karnych, p. 114

² Patrz: Biuro Analiz Sejmowych. Opinia zlecona z dn. 22 listopada 2010 r. nr 2039/10A/B.T. Bieńkowska, Uniwersytet Warszawski. s. 3–4.

³ Federalny Resort Sprawiedliwości Szwajcarii: strona internetowa, <http://www.rhf.admin.ch/rhf/de/home.html>.

⁴ Portal prawniczy „Legeo.pl”: <http://www.lego.pl>.

Wytycznych Federalnego Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Federalnej Niemiec o stosunkach z krajami obcymi w odniesieniu do zagadnień karnoprawnych⁵.

Dołączenie do wniosku o uzyskanie dokumentów, zawierających tajemnicę bankową lub lekarską, zza zagranicy, zamiast decyzji sądu odezwy śledczego, sformułowanej zgodnie z art. 26 Ustawy Federalnej z 2 grudnia 1990 r. N° 395-1 „O bankach i działalności bankowej”, art. 61 Podstaw ustawodawstwa FR z 22 lipca 1993 r. o ochronie zdrowia obywateli N° 5487-1, koliduje z art. 29 KPK FR i jest niedopuszczalne. Regulacje te dotyczą również wniosków o pomoc prawną, zakładających otrzymanie dokumentów, zawierających tajemnicę państwową, osobistą, rodzinną, handlową, notarialną, adwokacką, podatkową, służbową, tajemnicę informacji uzyskanych w czasie audytu, tajemnicę śledztwa, ubezpieczenia, testamentu, łączności.

Zagadnienia prowadzenia czynności procesowych w stosunku do cudzoziemców, w tym posiadających immunitet

W praktyce śledczej często występuje konieczność nawiązania kontaktów z przedstawicielstwami dyplomatycznymi, wydziałami konsularnymi, organizacjami międzynarodowymi, przedstawicielstwami państw obcych działających przy nich (dalej zwanymi przedstawicielstwami) w związku z niżej wymienionymi okolicznościami:

1. Wystosowywanie zawiadomienia zgodnie z art. 96 KPK FR o zatrzymaniu podejrzanego, będącego obywatelem lub poddanym innego państwa. W przypadku zatrzymania pracownika Przedstawicielstwa zazwyczaj jest wymagane także wystosowanie specjalnego zawiadomienia do centralnych kierownictw organów śledczych.

Normatywnymi aktami prawnymi nie reglamentuje się wystosowania do Przedstawicielstw zawiadomień o tym, że obywatel innego państwa, nie posiadający immunitetu, jest podejrzewany lub oskarżony w sprawie karnej, a ponadto, że w stosunku do niego zastosowano środki zabezpieczające, niewiążące się z pozbawieniem wolności. Niewymagane jest także zawiadomienie przez śledczego o śmierci obywatela państwa obcego, poniesionej w rezultacie popełnienia przestępstwa (wyjątek stanowi powiadomienie Ambasady, za pośrednictwem MSZ Rosji, przez śledczego, o śmierci, którą poniósł obywatel obcego państwa, w wyniku akcji przedsięwziętej dla zapobieżenia przeprowadzenia przez niego aktu terrorystycznego), a także o uznaniu obcokrajowca za pokrzywdzonego.

⁵ Ministerstwo Sprawiedliwości Republiki Federalnej Niemiec: strona internetowa, <http://www.bmj.de/>.

Uznać należy, że tego rodzaju powiadomienia mogą być wystosowywane do Przedstawicielstw z inicjatywy śledczego, co będzie tylko sprzyjać wypełnieniu funkcji konsularnych ustanowionych w ustawodawstwie międzynarodowym.

2. Konieczność wydania ciała, rzeczy osobistych i innej własności obywatela obcego państwa, który zginął, kompetentnemu przedstawicielowi państwa obcego (pracownikowi konsulatu) w razie braku rodziny lub też z innych powodów.

3. Trudności ze znalezieniem tłumacza.

4. Wykonywanie zadań przez pracowników konsulatu poprzez pełnienie funkcji przedstawicielskich, ochrony praw obywateli i osób prawnych państw wysyłających, okazywanie im pomocy i wsparcia (w tym odwoływanie zatrzymanych podejrzanych i oskarżonych).

5. Otrzymywanie informacji o posiadaniu przez pracownika przedstawicielstwa, członka jego rodziny, innego przedstawiciela danego państwa, dyplomatycznego, służbowego lub innego międzynarodowoprawnego immunitetu, otrzymanie od danego państwa (organizacji międzynarodowej) zgody na przeprowadzenie czynności śledczych w stosunku do osoby, która posiada immunitet, zgodnie z art. 3 KPK FR, a także inicjowanie rozpatrzenia kwestii pozbawienia immunitetu takiej osoby (w tym od składania zeznań w charakterze świadka).

Konieczne jest rozróżnianie pojęć nietykalności osobistej danej osoby (zakaz zatrzymania, aresztowania), jej immunitetu dyplomatycznego lub innego uznanego w prawie międzynarodowym immunitetu od jurysdykcji karnej (niedopuszczalność ścigania karnego, pociągnięcia do odpowiedzialności karnej, osądzenia) i od jurysdykcji karnoprosesowej (niedopuszczalność przeprowadzenia czynności procesowych w stosunku do osoby lub z jej udziałem bez jej zgody lub bez zgody danego państwa; zawiera również immunitet od składania zeznań w charakterze świadka).

W zapytaniu organu śledczego dotyczącym posiadania przez cudzoziemca immunitetu i jego zakresu, celowe jest, w zależności od okoliczności sprawy, formułować prośbę o rezygnacji przez państwo wysyłające z pełnego immunitetu, tj. immunitetu od odpowiedzialności karnej i jurysdykcji karnoprosesowej, bądź w odniesieniu do konkretnych czynności procesowych, tj. tylko od immunitetu karnoprosesowego, na przykład od występowania w charakterze świadka. Zakresy immunitetów poszczególnych kategorii osób, np. dyplomaty i pracownika konsulatu z reguły są rozróżniane. Podczas gdy osoba, posiadająca immunitet dyplomatyczny, ma prawo odmówić wszelkich zeznań, pracownik konsulatu nie jest zobowiązany udzielać informacji, jeśli pytania związane są z wykonywaną przez niego funkcją.

Nie wymaga się zgody państwa wysyłającego na wszczęcie sprawy karnej w związku z przestępstwem popełnionym przez osobę posiadającą

immunitet, przeprowadzenie w jej ramach czynności procesowych bezpośrednio niedotyczących takiej osoby⁶. W praktyce często powstaje pytanie czy w państwie przyjmującym, z uwagi na immunitet, podlega umorzeniu ściganie osoby nim chronionej. Uważamy, że nie, z uwagi na konieczność przekazania ścigania zgodnie z obowiązującym porządkiem prawnym kompetentnym organom państwa wysyłającego oraz zebrania w państwie przyjmującym wszystkich możliwych dowodów.

Konwencje wiedeńskie, dwustronne umowy konsularne i ustawodawstwo państw obcych (na przykład KPK Armenii, Azerbejdżanu, Kazachstanu, Turkmenistanu), reglamentując immunitet wspomnianych świadków, stanowią, że odpowiednie osoby nie mają obowiązku składać zeznań w charakterze świadków, pokrzywdzonych, a po wyrażeniu takiej zgody nie mają obowiązku stawiania się w organie prowadzącym postępowanie karne. Z powyższego wynika, np., że nie jest konieczne otrzymanie zgody państwa wysyłającego na przesłuchanie świadka lub pokrzywdzonego, posiadającego immunitet, przeprowadzenie innych czynności procesowych (np. oględzin miejsca zdarzenia) z udziałem takiej osoby, posiadającej status pokrzywdzonego lub świadka w sprawie, w przypadku jej zgody lub na jej prośbę. Taka osoba powinna być pouczona o jej prawie do bezwarunkowej odmowy składania zeznań; odpowiednio, niedopuszczalne jest uprzedzanie takiej osoby o odpowiedzialności karnej za odmowę złożenia zeznań, jednakże uważamy, że powinno być dopuszczalne pouczenie jej o odpowiedzialności za świadome składanie fałszywych zeznań, z zastrzeżeniem, że może zostać pociągnięta do tej odpowiedzialności tylko w przypadku gdy państwo wysyłające zrzeka się jej immunitetu.

Wezwania kierowane do osoby posiadającej immunitet, nie powinny zawierać pouczenia o środkach przymusu jak i odpowiedzialności za niestawiennictwo, które to wobec nich nie mogą być stosowane.

W przypadku gdy osoba posiadająca immunitet odmówi uczestnictwa w charakterze świadka bądź pokrzywdzonego w czynnościach procesowych, zgodę na prowadzenie tych czynności w odniesieniu do danej osoby należy uzyskać od państwa wysyłającego lub organizacji międzynarodowej. Ich zgoda oznacza cofnięcie takiej osobie immunitetu i zobowiązuje ją do składania zeznań.

W niektórych państwach Wspólnoty Niepodległych Państw (Białoruś, Kirgistan, Tadżykistan) obowiązuje prawo (analogiczne do obowiązującego wcześniej w Rosji), zgodnie z którym wobec osób posiadających dyplomatyczną nietykalność, czynności procesowe wykonuje się tylko na ich prośbę lub za ich zgodą przekazaną poprzez MSZ.

⁶ Pismo Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji z 7 maja 2008 r. nr 5323/dp.

Zgodnie z KPK RP⁷ i Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości RP z dn. 28 stycznia 2002 r. w sprawie szczegółowych czynności sądów w sprawach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego oraz karnego w stosunkach międzynarodowych, jeżeli zachodzi potrzeba przesłuchania w charakterze świadka lub występowania w charakterze biegłego lub tłumacza osoby korzystającej z immunitetu dyplomatycznego, sąd zwraca się do tej osoby, za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości, o wyrażenie zgody. Osoba korzystająca z immunitetu nie ma obowiązku składania przyrzeczenia; nie uprzedza się jej również o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznania.

W Federacji Rosyjskiej ustawodawca przewiduje obowiązek uzyskania zgody państwa wysyłającego (organizacji międzynarodowej) na przeprowadzenie jakichkolwiek czynności procesowych, w stosunku do osób, które posiadają wspomniany immunitet (art. 3 KPK FR).

W myśl wskazanego Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości RP z dn. 28 stycznia 2002 r., pisma przeznaczone do doręczenia podmiotom korzystającym z immunitetu oraz innym osobom przebywającym w budynkach lub pomieszczeniach korzystających z nietykalności przesyła się do Ministerstwa Spraw Zagranicznych za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości.

6. Otrzymanie informacji o tym, czy określone pomieszczenia są objęte immunitetem (pomieszczenia przedstawicielstw, rezydencje, mieszkania członków personelu, w tym wynajmowane poza obszarem przedstawicielstwa), otrzymanie zgody na przeprowadzenie czynności śledczych w tych pomieszczeniach.

Celowym jest, w tego typu wniosku, przedstawienie wyczerpującego wykazu planowanych czynności procesowych i o ile to możliwe, ich uczestników.

W pierwszych czterech sytuacjach nic nie stoi na przeszkodzie by prowadzący śledztwo lub dochodzenie zwracał się bezpośrednio do odpowiednich przedstawicielstw (wnioski należy kierować do wydziałów konsularnych ambasad i innych instytucji konsularnych). W pozostałych dwóch przypadkach odpowiednie wnioski powinny być kierowane do Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji (Departament Protokołu Państwowego) lub przedstawicielstwa MSZ na terytorium Rosji.

Sposoby otrzymania dowodów zza granicy poza procedurą pomocy prawnej

Ustawodawstwo wewnętrzne i umowy międzynarodowe Federacji Rosyjskiej nie zakazują organom śledczym nawiązywania bezpośrednich

⁷ DzU 97.89.555, z dn. 30.03.2010 r.

kontaktów (w tym telefonicznych, mailowych) z obywatelami rosyjskimi i obcymi, prywatnymi osobami prawnymi znajdującymi się za granicą i zwracania się do nich z prośbami dla dobra śledztwa, na zasadzie dobrowolności. Również w świetle ogólnie przyjętych zasad prawa międzynarodowego takie prośby nie mogą być traktowane jako ingerowanie w suwerenność innego państwa, w którym znajduje się ich adresat oraz rozciąganie jurysdykcji wykonawczej państwa prowadzącego śledztwo, ponieważ wykluczona jest możliwość stosowania przez to ostatnie jakichkolwiek środków przymusu i dane kontakty nie dotyczą bezpośrednio terytorium państwa obcego, w którym znajduje się adresat.

Dla przykładu, zgodnie z przepisami Wytycznych Federalnego Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Federalnej Niemiec⁸ o stosunkach z krajami obcymi w odniesieniu do zagadnień karnoprawnych (Nr. 121) „niemieckie kompetentne organy mają prawo kontaktować się odnośnie spraw karnych bezpośrednio, w formie pisemnej lub ustnej, z osobami mieszkającymi za granicą, niezależnie od ich przynależności narodowej — niemieckiej czy innej, tylko w przypadku, jeśli nie można się spodziewać, że obce państwo będzie odbierać takie czynności jako naruszanie suwerenności kraju. Dla przykładu, dopuszcza się potwierdzenie otrzymania dokumentów, powiadomienia niemające charakteru merytorycznego, ustalanie terminów, a także informowanie o umorzeniu śledztwa oskarżanych i zawiadamiających”.

Zgodnie z Wytycznymi MSW Wielkiej Brytanii o wzajemnej pomocy prawnej z 8 kwietnia 2011 r.⁹ „uwzględniając warunki umów międzynarodowych, w Wielkiej Brytanii ze świadkiem może być nawiązany bezpośredni kontakt w formie pisemnej, faksem, telefonicznie, bez informowania właściwych organów centralnych”.

W podobnych sytuacjach prośby powinny być sporządzane z zachowaniem form grzecznościowych, nie dopuszcza się zawierania w nich jakichkolwiek sugestii o odpowiedzialności, innych negatywnych następstwach w przypadku odmówienia wypełnienia prośby śledczego, wykonania innych czynności lub też bezczynności, innych słownych zwrotów, które mogłyby być odebrane jako naciski. Niedopuszczalnym jest przekazywanie bezpośrednio wskazanym osobom dokumentów procesowych, otrzymanie których pociąga za sobą określone konsekwencje prawne (np. rozpoczęcie upływu terminu), a także wezwań do wzięcia udziału w czynnościach procesowych w sprawie z pominięciem ustanowionej przez prawo między-

⁸ Wytyczne Federalnego Ministerstwa Sprawiedliwości Niemiec (nr. 121).

⁹ Mutual Legal Assistance Guidelines for the United Kingdom of 8 April 2011 (9th Edition). Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Wielkiej Brytanii: strona internetowa, www.homeoffice.gov.uk.

narodowe procedury (w tym obywatelom rosyjskim). W ostatnim przypadku osoba, która stawi się na taką prośbę, nie będzie posiadać w odpowiednim stopniu międzynarodowoprawnych gwarancji immunitetu i rekompensaty wydatków.

Ponadto, prawo szeregu państw Unii Europejskiej określa surowy porządek dopuszczalności i warunków bezpośredniej wysyłki drogą pocztową dokumentów procesowych zza granicy do odbiorców w innych krajach. Zgodnie z ogólną zasadą taka przesyłka jest możliwa tylko w przypadkach gdy zezwalają na to umowy międzynarodowe lub też gdy państwo, w którym przebywa adresat, zezwala na to jednostronnie. W ten sposób mogą być przesyłane np. kwestionariusze w sprawach karnych¹⁰. Przykładowo, zgodnie z art. 30 Rozporządzenia Federalnej Rady Szwajcarii z 24 lutego 1982 r. o międzynarodowej pomocy prawnej w sprawach karnych bezpośrednio przekazywanie dokumentów drogą pocztową jest dopuszczalne tylko w stosunku do tych adresatów zamieszkujących w Szwajcarii, którzy nie są ścigani w państwie obcym (wyjątek stanowią przestępstwa regulowane przez Prawo o ruchu drogowym). Przy czym zgodnie z pkt. 4.1.1. Wytycznych Federalnego Resortu Sprawiedliwości Szwajcarii o międzynarodowej pomocy prawnej w sprawach karnych „bezpośrednie dostarczenie drogą pocztową zza granicy jest równoważne z oficjalnymi czynnościami na terytorium Szwajcarii, których przeprowadzenie bez zgody władz szwajcarskich jest karalne na podstawie z art. 271 KK Szwajcarii”¹¹.

Zgodnie z § 12 Wytycznych Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Czeskiej z 23 lutego 2005 r. o sposobie funkcjonowania sądów w odniesieniu do państw obcych w sprawach karnych bezpośrednio przesłanie dokumentów za pomocą przesyłki pocztowej, w przypadkach kiedy wprost nie zezwalają na to umowy międzynarodowe, bądź przepisy wewnętrzne obcego państwa, stanowi naruszenie prawa międzynarodowego, naruszenie suwerenności obcego państwa i inne wady prawne przekazania dokumentów. Postanowieniem Sądu Najwyższego Republiki Czeskiej z 25 kwietnia 2007 r. Nr 3 Tdo 340/2007 tego rodzaju bezpośrednia przesyłka dokumentu sądowego na Ukrainę była uznana za niezgodną z prawem¹².

Inaczej reguluje to Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 24 marca 2010 r. w Regulaminie wewnętrznego

¹⁰ Wytyczne Federalnego Ministerstwa Sprawiedliwości Niemiec (nr. 121), Wytyczne Federalnego Resortu Sprawiedliwości Szwajcarii (pkt. 4.1.1.)

¹¹ Die internationale Rechtshilfe in Strafsachen. Wegleitung. 9. Auflage 2009 (Rechtssprechung Stand Mai 2010). Hrsg. Bundesamt für Justiz. Bern, 2010. s. 62, 81.

¹² Instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 23. unora 2005, č.j. 81/2002-MO-J/142, o postupu soudů ve styku s cizinou ve věcech trestních.

urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, którego § 281 pkt. 1 stanowi, że „Doręczenie pism osobom przebywającym na terytorium państwa, z którym Rzeczypospolita Polska zawarła umowę o obrocie prawnym, odbywa się w trybie przewidzianym w tej umowie”¹³, a pkt. 2 mówi, że „Jeżeli osoba przebywa na terytorium państwa, z którym Rzeczypospolita Polska nie zawarła umowy o obrocie prawnym, dokumenty doręcza się wraz z tłumaczeniem drogą pocztową za zwrotnym pokwitowaniem odbioru”¹⁴.

Przy czym, na przykład zgodnie z art. 16 drugiego uzupełniającego protokołu do Europejskiej konwencji z 8 listopada 2001 r. o wzajemnej pomocy prawnej w sprawach karnych (Rosja nie jest stroną) kompetentne organy sądowe każdego państwa mogą bezpośrednio, poprzez pocztę, przekazywać dokumenty procesowe i postanowienia sądowe osobom znajdującym się na terytorium każdego innego państwa. Przy tym, osoba jawiąc się na terytorium państwa wzywającego, na wezwanie przekazane poprzez pocztę, dysponuje takimi samymi gwarancjami immunitetu i zwrotu kosztów, jak w przypadku wezwania w ramach wniosku o pomoc prawną. Podobne uregulowania zawiera art. 52 Konwencji z Schengen z 19 czerwca 1990 r., a także szereg dwustronnych międzynarodowych umów o uzupełnieniu i ułatwieniu stosowania umów o pomocy prawnej w sprawach karnych.

Zgodnie z wymienionymi Wytycznymi MSW Wielkiej Brytanii o wzajemnej pomocy prawnej „Wielka Brytania dopuszcza bezpośrednie przesłanie pocztą przez państwo wzywające dokumentów procesowych do adresatów w Wielkiej Brytanii”.

Zgodnie z art. 455 KPK FR dowody, zebrane na wniosek udzielenia pomocy prawnej w sprawie karnej, na terytorium obcego państwa przez funkcjonariuszy tego państwa lub też przekazane do Rosji w załączeniu do wniosku o przekazanie ścigania karnego zgodnie z umowami międzynarodowymi Federacji Rosyjskiej lub na podstawie zasady wzajemności, poświadczone i przekazane w określonym porządku, mają taką samą moc prawną, jak gdyby zostały zebrane na terytorium Rosji zgodnie z wymogami KPK FR.

Zawarcie we wskazanym artykule kodeksu, a także w umowach międzynarodowych zapisu o porządku otrzymywania dowodów, znajdujących się za granicą, nie oznacza, że dokumenty i przedmioty, które dotrą do śledczego czy prowadzącego dochodzenie z za granicy innymi „drogami” nie będą posiadały mocy dowodowej. Możliwość wykorzystywania pozaprocesowych „kanałów” otrzymuje szczególnie aktualność

¹³ DzU 10.49.296, z dn. 30.03.2010 r., § 281 pkt. 1.

¹⁴ Tamże, § 281 pkt. 2.

w świetle postanowień cz. 1 art. 453 KPK FR w przypadkach gdy wnioskowana pomoc nie jest związana z zatrzymaniem przedmiotów lub innymi czynnościami śledczymi na terytorium obcego państwa, a także przy przeprowadzeniu wstępnych czynności sprawdzających (choć aktualnie Prokuratura Generalna FR stoi na stanowisku, że możliwe jest skierowanie wniosku o pomoc prawną również w ramach postępowania sprawdzającego)¹⁵.

Za przykłady sposobu zbierania dokumentów i dowodów rzeczowych poza procedurą pomocy prawnej mogą służyć:

1. Przekazanie w ramach umów międzyrządowych, międzynarodowych porozumień o charakterze międzyresortowym.

2. Otrzymanie (w tym przez organ udzielający wsparcia operacyjnego w postępowaniu karnym) „kanałami” Biura Interpolu przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Rosji lub przez jego regionalne filie, Biuro ds. koordynacji walki z przestępczością zorganizowaną i innymi groźnymi rodzajami przestępstw na terytorium państw–członków WNP; przez oficerów łącznikowych policji i innych organów ochrony prawa państw obcych, akredytowanych przy placówkach dyplomatycznych w Rosji, innych pracowników placówek, zajmujących się sprawami współpracy policyjnej (np. w składzie wydziałów konsularnych, politycznych); przez przedstawicieli policji i innych organów ochrony prawa Rosji za granicą; przez *Rosfinmonitoring* od organów wywiadu skarbowego (tzw. FIU) państw obcych.

3. Otrzymanie z zagranicznych placówek Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji.

4. Otrzymanie bezpośrednio od znajdującej się za granicą osoby fizycznej lub prawnej, która wyraziła gotowość do dobrowolnej współpracy, na prośbę śledczego, wyrażoną w rozmowie telefonicznej lub w korespondencji elektronicznej. Tym sposobem mogą być otrzymane np. materiały dotyczące charakterystyki osoby, w tym wywiadu środowiskowego; kopie dokumentacji finansowo-gospodarczej niestanowiącej tajemnicy handlowej; poświadczone odpowiedzi w postaci zaświadczeń firm, którym przekazano pytania odnośnie sprawy, w której toczy się śledztwo.

Na przykład, zgodnie z przyjętą w dniu 8 marca 2011 r. Krótką instrukcją Ministerstwa Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych nt. Otrzymania wzajemnej pomocy prawnej od USA kompetentne organy państw obcych mogą bezpośrednio zwracać się z prośbami o przekazanie informacji komputerowych (elektronicznych) do dostawców usług internetowych znajdujących się w USA lub do ich filii zagranicznych. I tak, niektórzy

¹⁵ Pismo Prokuratury Generalnej FR z 24 marca 2011 N° Icub-23/4-23720-11/27615.

dostawcy wypełniają prośby organów zagranicznych o zachowaniu kont np. do 180 dni¹⁶.

Kryterium dopuszczenia otrzymanych w taki sposób dowodów, uzależnione jest od stopnia zaufania śledczego, osoby prowadzącej dochodzenie do źródła z którego pochodzą. Zgodnie z art. 17 KPK FR sędzia, prokurator, śledczy, prowadzący dochodzenie oceniają materiały zgodnie z własnym przekonaniem, jakiego nabyli na podstawie wszystkich dowodów w sprawie i kierując się przy tym ustawodawstwem i własnym sumieniem. Jako formy potwierdzenia statusu dowodowego zebranych dokumentów i przedmiotów stosuje się ich oględziny, dołączenie do danej sprawy karnej jako dowód rzeczowy, przesłuchanie w charakterze świadków osób, od których te materiały pochodzą, w celu ustalenia ich autentyczności i całości.

W szeregu umów międzynarodowych, których stroną jest FR znajduje się także zapis o ważności wydanych przez instytucję jednego państwa dokumentów, w tym oficjalnych, na terytorium drugiego państwa bez specjalnego poświadczenia¹⁷.

Jednakże niezaprzeczalnym jest, że przytoczonymi sposobami nie mogą być zbierane zeznania i wyjaśnienia, protokoły czynności śledczych i inne dokumenty i przedmioty, otrzymanie których wymaga czynności procesowych, a także dane zawierające chronioną ustawowo tajemnicę.

Zmiany w procesie karnym w Rosji wskazują na utrzymującą się tendencję przesunięcia „środka ciężkości” współpracy międzynarodowej w sprawach karnych z organu centralnego — Prokuratury Generalnej FR na organa prowadzące postępowanie przygotowawcze i określonej deformalizacji współpracy w ramach międzynarodowej pomocy prawnej. Jednocześnie, na mocy postanowień umów międzynarodowych wiążących Federację Rosyjską, centralny organ nadal spełnia rolę głównego pośrednika przy realizacji danej współpracy.

¹⁶ Brief Guide to Obtaining Mutual Legal Assistance from the United States of 3/8/2011 // U.S. Department of Justice, 2011.P.6–7.

¹⁷ Patrz, np. § 13 Konwencji o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w dziedzinie prawa cywilnego, rodzinnego i karnego z 22 stycznia 1993 r.